

Zoltán Jeney

– sedan djup tystnad svävar

Kinesiskt tempel (2004)

”sedan djup tystnad svävar” (2014)

Ögats rörelser I (1973)

Solitude (2007)

a maunderin tongue in a pounderin jowl (1993)

KATO NK 300 22 juli 1979, 10.30 Liptógatan, Budapest

Björn Nilsson – piano, orgel

Lördag den 16 september 2023, kl.16.00

Caroli kyrka, Borås

Den flitige Ny Musik-besökaren vet att **Zoltán Jeney** (1943–2019) i sitt komponerande ofta utgick från slumpen, från olika former av ”found material”, såsom schack, väderstatistik, redan existerande texter eller andra utommusikaliska system. Därigenom hoppades han uppnå ”resultat som ett rent musikaliskt, logiskt närmelsesätt förmodligen skulle ha uteslutit – ett sådant är trots allt i mycket hög grad beroende av vårt minne”.

Så utgår samtliga pianoverk i detta program från textförlagor. De består alla av en mängd tämligen osannolika ackord, och lika osannolika ackordföljder, mestadels i diskantregistret, därtill några enskilda toner – allt i grunden alltså direkt avhängigt de texter som utgör musikens förlaga.

”Kinesiskt tempel” är titeln på en av den ungerske poeten Sándor Weöres’ (1913–1989) allra mest kända dikter. Den bildar utgångspunkt för ett orkesterverk med samma namn som skrevs till tonsättarvännen László Vidovszkys 60-årsdag (2004), men eftersom det visade sig inte finnas någon orkester med på födelsedagskonserten fullbordades aldrig verket. Däremot spelade Jeney vid det tillfället den pianoreduktion av *Kinesiskt tempel* som också framförs här.

”*sedan djup tystnad svävar*” för piano – orden är ur samma Weöres-dikt –, skrivet till Vidovszkys 70-årsdag (2014), har senare omvandlats till ett orkesterverk, då åter med titeln *Kinesiskt tempel*.

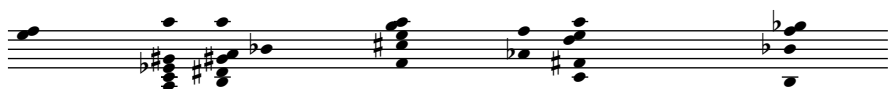
Dikten, som består av enbart enstaviga ord och som utgör den strukturella grunden för båda dessa verk, kan läsas både vertikalt och horisontellt, vilket i ”*sedan djup tystnad svävar*” återspeglas i skilda dynamiska nivåer.

Här Weöres’ dikt i engelsk översättning:

Sage	high,	Four	then
grove,	low,	bronze	deep
dark	night,	gongs:	peace,
bough:	king:	Life,	tones
green	come,	rank,	like
wing	blue	fame,	chilled
spread,	shade.	long,	song.

Ögats rörelser I (1973) består av ackord och enskilda toner spridda över två sidor, men i vilken ordning de skall spelas föreskrivs inte. Det avgörs av ögats rörelser; det ackord som blicken råkar falla på spelas härnäst. Dock undviks om möjligt repetitioner av redan spelade ackord. Alla ackord läses i G-klav och deras toner slås an samtidigt och med samma styrkegrad, klangfärg o.s.v. Varje ackord är en sluten musikalisk enhet. Övriga parametrar – tempo, dynamik, pauser m.fl. – kan varieras. Stycket är slut när interpreten tror sig ha spelat samtliga ackord.

Musiken utgår från John Cages text *2 Pages, 122 Words on Music and Dance*, men innehåller något fler klanger än 122 eftersom även titeln inkluderats i kompositionen.



Solitude (1974/2007) är ursprungligen komponerat för damkör och piano till ett avsnitt ur Henry D. Thoreaus *Walden*. Pianot dubblar i det fallet damkören, varför den senare pianoversionen enbart innebär en förändring av klangfärgen. Vad vi hör är en lång serie ackord av varierande täthet i jämn, långsam puls.

Till en Ny Musik-konsert på tonsättarens 50-årsdag ombads han bidra med ett stycke för crotaler. Resultatet blev *a maunderin tongue in a pounderin jowl* – ett ode för crotaler. Men eftersom det inte fanns tillgång till den typ av crotalspel som stycket kräver, uruppfördes det på piano (i verklistan står det numera mycket riktigt ”för piano eller crotaler”).

På samma sätt som James Joyce i titelns citat ur *Finnegans Wake* kombinerar flera ord i ett, sätter Jeney samman klanger från olika källor. Utgångspunkt är en översättning av ett kinesiskt, förkonfucianskt ode som på traditionellt Jeney-manér får generera klanger enligt formeln ett ord = ett ackord. Därtill läggs en ”dold” rekonstruktion från 800-talet av den förlorade musiken till samma ode.



Dessa båda material kombineras slutligen med det skalsystem Jeney konstruerade inför körverket *Till Apollon* (1978), vilket består av 64 olika sextonsskalor, och som

kommit till bruk i ett flertal verk. Detta är ett för tonsättaren typiskt tillvägagångssätt, så är även den enklaste enstämmighet hos Jeney ofta resultat av flera samverkande system. I detta fall är musiken uppbyggd i fem strofer.

KATO NK 300 22 juli 1979, 10.30 *Liptógatan, Budapest* är komponerat för valfritt instrument som kan hålla ut en ton på konstant dynamisk nivå, såsom orgel.

Den synbarligen underliga titeln uttydes på följande vis: KATO NK 300 är namnet på en lyftkran som tonsättaren stötte på kl. 10.30 den 22 juli 1979. Vidare anges den gata i Budapest där kranen befann sig. Denna kran gav vid sagda tillfälle ifrån sig två toner (a' och b') vid olika manövrer, men på ett så oberäkneligt sätt att det inte tycktes finnas något bestämt system bakom signalerna. Tonsättaren spelade in de upprepade tonerna, gick hem, lyssnade och fann att ingen ton hördes mer än sex gånger i rad.

Kompositionen är, så som flera av Jeneys verk, att betrakta som ett slags objet trouvé, och titeln är alltså en redovisning av var och när detta objekt påträffades. Stycket består helt enkelt av en slumpvist beräknad upprepning av tonerna a' och b'. Men, poängterade Jeney, eftersom lyssnaren aldrig kan räkna ut på förhand vilken som är nästa ton, är det inte repetitiv musik i egentlig mening, den må ha ett aldrig så begränsat händelseförlopp. Tempot är fixerat men längden kan varieras från drygt sex till drygt 25 minuter. Ett praktexempel på minimalkonst. Ett mästerverk, rentav.

